

KOMÜNİST ÇİN DÖNEMİ UYGUR ŞİİRİ ÜZERİNE

On the Uyghur Poetry under the Communist China

Raile Abdülvahit KAŞGARLI*

ÖZET

Çağdaş Uyğur Şiiri, Çağdaş Uyğur Edebiyatının önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. XX. yüzyılın başlarında çağdaş Uyğur şiiri, Uyğur halkının mücadelesini, isyanını ve arzu isteklerini konu ederek, gerçek hayatın aynası olmuştur. Bu dönemde şiir, en çok yazılan edebi tür olma özelliği taşır. Komünist parti yönetimi devrinde ve Kültür Devrimi sırasında, bu özellik devam eder. Fakat farklı dönemde işlenen konu, farklılık göstermektedir. 1980 sonrası ise çağdaş Uyğur şiirine genç yetenekler katılmış, şiirlerin seviyesinde, anlatım tarzında, şekillerinde ve konusunda büyük gelişme yaşanmıştır. Bu makalede Çin komünist dönemi Uyğur şiirinin kayda değer özellikleri, örneklerle açıklanmıştır.

Anahtar kelimeler: Uyğur şiiri, Uyğur kültürü, çağdaş Uyğur şiiri.

ABSTRACT

Modern Uyghur Poetry constitutes an important part of the Modern Uyghur Literature. Uyghur poetry of the 20th century, mentioned the struggle, rebellion, desires and wishes of the Uyghur people as its subjects and became the mirror of the real life. Poetry in this period became the most frequently written literary form. In the communist party management and during the Culture Reform, this characteristic continues. However, the subject which is mentioned in different period varies. Young skills joined the modern Uyghur poetry after the year 1980 and a great development is experienced in the level, expression style, forms and subjects of the poems. The considerable characteristics are explained with examples in the China communist period of the Uyghur poetry in this article.

Keywords: Uyghur poetry, Uyghur culture, modern Uyghur poetry.

---

* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü doktora öğrencisi
railekasgarli@hotmail.com

1. 1949'dan Kültür Devrimi'ne Kadar

1949'da bütün Çin'de olduğu gibi Doğu Türkistan'da¹ da yönetim değişmiş, ülkeyi Çin Milliyetçi Parti (Guo-Min-Dang) yerine Çin Komünist Parti (Gong-Chan-Dang) yönetmeye başlamıştır.² 1949'dan Kültür Devrimi'nin sona erdiği 1976 yılına kadar, edebiyatın diğer türleri gibi şiirde de yeni yönetimi övmeye dayalı, komünist yönetimden beklentileri ve halkın umutlarını içeren eserler meydana gelmiştir. Örneğin Abliz Şeripi'nin "*Yéni Dunya Qurimiz*" (Yeni Dünya Kuracağız), "*Yürektin Aqar Söyğü Qesidisi*" (Yürekten Akar Sevgi Kasidesi), "*Qızıl Naxşılar*" (Kızıl Şarkılar), "*Uluğ Vetende*" (Ulu Vatanda)³; Teyipcan Eliyev'in "*Şikayet*", "*Oyğınaylı Dehqanlar*" (Uyanalım Çiftçiler), "*Mao Cuşiğa Xet*" (Başkan Mao'a Mektup), "*Melimiz Aldıdın Poyız Ötidü*" (Mahallemiz Önünden Tren Geçiyor), "*Su Keldi*" (Su Geldi)⁴ adlı şiirleri, Elkem Ehtem'in "*Saadetxan*" (Saadethan), Abdukerim Hoca'nın "*Ayxan*", Rehim Kasim'in "*Çolpan*", Muhammet Rehim'in "*Ana*"⁵ destanları yazılmıştır.

Nimşehit'in 1950 yılından sonraki şiirlerine yansıyan Çin sevgisi ve Çin'e bağlılığı ise, pek çok diğer şairde olduğu gibi, bir zorunluluktur. Zaten ne Milliyetçi Çin Partisi, ne de Çin komünistleri bu şairlerin Çin sevgisine inanmışlardır. Lutpulla Mutellip'in henüz 22 yaşındayken Milliyetçi Çin hükümeti tarafından idam edilmesi, Nimşehit'in de Çin komünistleri tarafından sürgünde aç ve susuz bırakılarak öldürülmesi bunu gösterir. Nimşehit de diğer Uygur aydın ve siyasetçileri gibi umudunu mazlum milletlere kurtuluşu, bağımsızlığı vaat eden Çin komünistlerine bağlamış, onları kurtarıcı olarak görmüştür. "Bir Dilberime" adlı şiiri böyle bir umudun, inancın ürünüdür.⁶

Bu dönemde şiir, en çok ürün veren edebi tür olmaya devam etmiştir. Bunun nedenini Uygur edebiyatının şiir merkezli bir edebiyat olmasına bağlayabileceğimiz gibi, şiirin dönemin politik ihtiyacına en uygun edebi tür olmasına da bağlayabiliriz. Çünkü siyasi iktidar edebiyatı araç olarak kullanmak, propagandayla komünist rejimi halka kabul ettirmek, halkın ruhsal dünyasını değiştirmek istemiştir. Şiir, kısa, öz, duygulu biçimiyle bu isteği yerine getirmeye en elverişli tür olduğundan, bu dönemde edebi değeri düşük, propaganda nitelikli

¹ Doğu Türkistan, Mançu- Çin istilasına uğraması nedeniyle 18 Kasım 1884'de Çince "yeni toprak" anlamındaki *Şinciañ* ismiyle kayıtlara geçmiştir. Bkz. İklil Kurban, **Doğu Türkistan İçin Savaş**, TTK Yay. VII. Dizi, S. 159, Ankara 1995, s. 85; 1-10-1955'de Çin komünist yönetimince "Şinciañ Uygur Özerk Bölgesi" adı verilmiştir. Bkz. M. Rıza Bekin, **Doğu Türkistan Vakfı Başkanı M. Rıza Bekin'in Anıları**, Kastaş Yay. İstanbul 2005, s. 166; Bu nedenle Doğu Türkistan'daki kaynaklarda, Doğu Türkistan adı için "Şinciañ" sözcüğü kullanılmaktadır.

² Chen Wu-guo, Liu Xiang-hui, **Xinjiang Wang Shu** (Şinciañ'da Geçen Olaylar), Dang Dai Zhong Guo Neşriyatı, Pekin 2006, s.8.

³ Komisyon, **Uygur Edebiyatı Tarihi** (Uygur Edebiyatı Tarihi), Milletler Neşriyatı, Pekin 2006, C. 3, s.525.

⁴ Azad Sultan, Teyipcan Eliyev İcadıyiti Heqqide Tetqiqat (Teyipcan Eliyev Yaratıcılığı Hakkında Araştırma), **Şinciañ İctimai Penler Tetqiqati** (Şinciañ Sosyal Bilimler Araştırmaları Der.), 1995, S. 3, s.67.

⁵ Azad Sultan, Kerimcan Abdurehim, **Uygur Bugünkü Zaman Edebiyat Tarihi** (Uygur Bugünkü Zaman Edebiyat Tarihi), Şinciañ Üniversitesi Neşriyatı, Urumçi 2002, s.13.

⁶ Alimcan İnayet, Nimşehit ve Edebi Faaliyetleri Üzerine, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C. XI, S.1 (Yaz 2011), s.94, 96.

siyasi şiirler oldukça fazla yazılmıştır. Bu duruma rağmen aşk, vatan sevgisi, doğa sevgisi konu edilen birkaç nadir lirik şiir de yazılmıştır ki, bugüne dek değerini hiç yitirmemiştir. Teyipcan Eliyev'in "Yolluq Alma" (Uğurlanan Elma), "Tügimes Naxşa" (Bitmeyen Şarkı), "Veten Heqqide Gezel" (Vatan Hakkında Gazel), Elkem Ehtem'in "Parçe" (Parça) isimli şiirleri bunun örneğidir. "Tügimes Naxşa"da şair:

*Her axşimi naxşa éytimeñ,
Şu koçidin egip kételmey.
Bir pellini közlep mañimen,
Avarimen téxi yételmey.*

Her akşam şarkı söylerim
Şu sokaktan ayrılamayıp.
Bir amacı gözleyip yürürüm
Avareyim henüz varamayıp.

*Bügün axşam ötkentim yene,
Naxşam bilen dérize qéqip.
Qeyerdidu işik giçirlep,
Kayip ketti bir bovay çiqip.*

Bugün akşam geçmiştım yine
Şarkım ile pencere tıklayıp
Neredendir kapı gıcırdayıp
Kızdı bana bir dede çıkıp.

*Carqiraysen her küni şundaq,
Sarañmusen oñşalmaydığan?
Ya ademge uyqu bermeysen,
Qandak naxşa bu tügimeydiğan?*

Bağırırıyorsun her gün böylesin
Deli misin iyileşmeyen?
Ve insanı uyutmuyorsun
Nasıl şarkı bu hiç bitmeyen?

*- Kayıma bovay, senmu bir çağda,
Yaş idinğu uxlimaydığan.
Senmu éytip tügitemigen,
Şundaq naxşa bu tügimeydiğan.⁷*

Kızma dede, sen de eskiden
Genç idin ya uyuyamayan.
Senin de söyleyip bitiremediğin
Öyle bir şarkı bu hiç bitmeyen.

mısralarıyla tutkusunu, aşkını, sevgisini anlatmıştır. Bu tutku, bu sevgi herhangi bir somut kişi veya nesneye olan tutku veya aşk değildir. O kuşaktan kuşağa geçmiş, insanların yüreğinde saklı ve bitmez tükenmez bir tutkudur, bir sevgidir. Dolayısıyla Uygur halkı 1956'da yayınlanmış bu şiiri, kendi duygularının aynası olarak bugünlere dek taşımış, farklı melodiler eşliğinde şarkı olarak dilinden hiç düşürmemiştir.

1950 - 1960'lı yıllardaki şiirlerin başarılarından birisi, propaganda nitelikli siyasi şiirler dışında hicvi şiirlerin de yazılmasıdır. Teyipcan Eliyev'in "Valaqtekkürüpnin Ölümü" (Gevezenin Ölümü), "Sañ Mudiriniñ Ziyandaşqa Qarşı Acayip Tedbiri Heqqide Qoşaq" (Depo Müdürünün Zararlı Şeye Karşı Acayip Tedbiri Hakkında Koşuk), Mömin Sepiri'nin "Meclisler Macrası" (Meclisler Kavgası), "Bir Mutihem Kördümnen" (Bir Utanmaz Gördüm Ben), "Quluplangan Kabéñt" (Kilitlenen Oda), Rehim Kasim'in "Başlıq Çüşken Pabida" (Amirin Bindiği Araba) gibi hicvi şiirler, bu devirde yazılan hicvi şiirlerin başında gelir. "Valaqtekkürüpnin Ölümü"nde⁸ şair, kendi görevini yapmayan ama kişisel isteği doğrultu-

⁷ Muhammet Rehim, **Teyipcan Éliyev Şeirliri** (Teyipcan Eliyev Şiirleri) Milletler Neşriyatı, C.1, Pekin 1998, s. 264

⁸ Muhammet Rehim, **age**, C.1, s.212.

sunda hareket eden, halkın görüşleriyle ilgilenmeyen, sabahtan akşama kadar boş laf söylemekle meşgul olan bir yöneticiyi, şiirinde eleştirmiş onun itibarını kaybettiği acı sonucuyla bu tür insanların mutlaka başarısız olacağı mesajını vermiştir. Ayrıca diğer kişileri bundan ders çıkartmaya çağırmıştır.

2. Büyük Kültür Devrimi (1966-1976)

8 Ağustos 1966 tarihinde Pekin yönetimi, büyük kültür devriminin başladığını duyurmuştur. Gerçi büyük kültür devrimi, Pekin yönetim kadrosundakilerin kendi içinde ve taraftarları arasında yaşanan iktidar çekişmesidir. Ama Doğu Türkistan'da bu süreç daha sancılı geçmiş, bu devrimin asıl hedefi olmayan Türkler, olayda en çok zarar görenler olmuştur. Yurtdışında akrabası olanlar hapislere atılmış, camiler yıkılmış, kitaplar yakılmış, okullarda eğitim Mao'nun konuşmalarını ezberlemeyle sınırlanmış,⁹ insanlar düşüncesinden dolayı ağır cezalara çarptırılmış, tanıdıklarının suçlu düşüncelerini ilgili yöneticilere ihbar etmeyenler de aynı şekilde ağır cezalandırılmış, kısacası insanların yaşam odağı siyasi olaylar olmuştur. Büyük kültür devrimi 6 Eylül 1976 tarihinde Mao Ze-dong'un ölümüyle son bulmuştur.

Bu süreçte Uygurların hayatında gerçekleşen olumsuzluklar, Çağdaş Uygur Edebiyatının her alanına darbe vurduğu gibi, ediplere de çok zarar vermiştir. Halkın duygularını, görüşlerini, tarihi gerçekleri yazan yazarlar "milliyetçi", "ayrılıkçı", "Türkçü" tabirleriyle karalanarak cezalandırılmış, hapislere atılmıştır. Aydınlar birer birer yok edilmiştir. Sürgünlere gönderilmiştir. Bu dönemdeki siyasi durumu övmeye dayalı eserlerin dışındakiler, evlerden toplanarak yakılmıştır. Doğu Türkistan'da belli ideolojiye dayalı, milli edebiyatı, milli kültürü yok etme eğilimi uygulanmıştır. Edebiyat ve kültür, siyasi propaganda için kullanılmıştır. Fakat her şeyin farkında olan Uygur aydınları, bu durumu devrim sırasında yayınlanma imkânı olmayacağını bildiği edebi eserlerinde dile getirmiş, mevcut olan ve yaşanan tarihi, edebi şekilde sonraki kuşaklara aktarmayı başarmıştır. Huşur İbrahim, Mirzahid Kérim, Hacı Ehmet gibi şairler hapisteyken bile şiir yazmaya devam etmiş ve bu şiirleri bir şekilde saklayarak 1980'den sonra yayınlamışlardır. Mirzahid Kerim'in "*Xoş Urumçi*" (Elveda Urumçi), "*Çölde Küz*" (Çölde Güz), "*Tutqun Gézil*" (Tutsak Gazeli), "*Men Ölmedim*" (Ben Ölmedim), "*Men Gül İçide*" (Ben Gül İçinde) gibi şiirleri, Hacı Ehmet'in "*Mehbus Tilekliri*" (Mahpus Dilekleri), "*Visal Arzusı*" (Kavuşma Arzusu), "*Hayatqa Muhebbe*" (Hayata Sevgi), "*Hicran Qoşaqli*" (Hicran Koşukları) gibi şiirleri¹⁰, aydınların zor günler geçirirken, yaşama olan sevgisini ve geleceğe yönelik inancını kaybetmediğinin birer kanıtıdır. Kurban Barat'ın "*Apetlik Yillardin Aççıq Xatire*" (Afetli Yıllardan Acı Hatıra) başlığı altındaki seksenden fazla şiiri, bu tür eserlerin önde gelenlerindedir. Bu şiirler 1966-1976 arasında gizlice yazılmış, kültür devrimi sona erdikten sonra yayınlanmıştır. "*Yığa Qoşiqi*" (Ağlama Koşuğu),

⁹ K. Teylur, **Wild West China The Taming of Xinjiang**, Uygurca Neşri: **Tincimas Uyğur Diyari** (Durulmaz Uygur Diyari), Uygurcaya çev. Abdurehman, Dünya Uygur Kurultayı Neşriyatı, Miyonhen 2006, C.2, s. 19-21.

¹⁰ Azad Sultan, **Büyük Zaman Uyğur Edebiyatı Toğrisida** (Bugünkü Zaman Uygur Edebiyatı Hakkında), Şinciañ Halk Neşriyatı, Urumçi 1997, s.36.

“*Divaniniñ Heykili*” (Dilencinin Heykeli), “*Şairliq*” (Şairlik), “*Qızniñ Ölümü*” (Kızın Ölümü), “*Keçköz Suliri*” (Sonbahar Suları), “*Otun Satquçi Bala*” (Odun Satıcı Çocuk) gibi şiirlerden pek çok şairin o dönemlerde düşünmeye ve anlatmaya cesaret edemediği konuları görmek mümkündür.¹¹ Bu şiirler şahsın his duygularını değil, çile çeken toplumun acı kısmetini ve faciasını, yüksek edebi beceriyle ifade etme bakımından, çağdaş Uygur şiirinde önemli yere sahiptir.

Yine bu dönemde Abdurehim Ötkür’ün “İz”¹² adlı şiiri yazılmıştır. Şair bu şiirde:

*Yaş iduq uzun seperge atlinip çıqqanda biz,
Emdi atqa mingüdek bop qaldı ayna nevrimiz.
Genç idik uzun sefere çıktığımız anda biz,
Şimdi ata binecek kadar büyüdü işte nevrimiz.*¹³

*Az iduq müşkül seperge atlinip çıqqanda biz,
Emdi çoñ karvan atalduq qaldurup çöllerde iz.
Az idik müşkül sefere çıktığımız anda biz,
Şimdi büyük kervan olduk, bırakıp çöllerde iz.*

mısralarıyla halkın mücadele hayatının geçmişini ve bugününü anlatırken

*Qaldı iz çöller ara, gahi davanlarda yine
Qaldı ni ni arslanlar deşti çölde qebrisiz.
Kaldı iz çöller içinde, bazen yokuşlarda yine
Kaldı nice aslanlar çöllerde kabirsiz.*

mısralarıyla mücadele sürecinde verilen sayısız şehitleri anlatmıştır. Buradaki şehitler belli bir dönemdeki şehitler değildir. Onlar tarihten beri çeşitli dönemlerde, insanca yaşamak uğruna canlarını feda etmiş kahramanlardır. Şair bu gerçeği iki mısra ile özetleyerek, ifade etmiştir.

*Qebrisiz qaldı dimeñ, yulgun qizarğan dalida,
Gül çiçekke pürkinur tañna baharda qebrimiz.
Kabirsiz kaldı demeyin, ılgın kızaran bozkırda,
Gül çiçeğe bürünür sonraki baharda kabrimiz.*

*Qaldı iz, qaldı menzil, qaldı yıraqta hemmisi,
Çıqsa boran köçse qumlar hem kömülmes izimiz,
Kaldı iz, kaldı menzil, kaldı uzaklarda hepsi,
Çıksa boran, göçse kumlar hiç gömülmez izimiz.*

*Toxtimas karvan yolidin gerçe atlar bek oruq,
Tapqusi hiç bolmisa, bu izni bir kün nevrimiz ya evrimiz.*

¹¹ Azad Sultan, Kerimcan Abdurehim, *age*, s.142,143.

¹² Komisyon, *Şiiriyet Gülzari*, Mir Neşriyati, Almata 2007, s.140.

¹³ Nevrimiz: “Torunumuz” anlamındadır.

Bitmez bu kervan yolu, gerçi atlar pek zayıf,
Bulacak hiç olmazsa, bu izi bir gün nevrimiz veya evrimiz.¹⁴

mısralarıyla gerçi mücadele, son hedefine ulaşamamış olsa da bu izlerin silinemeyeceği, şu an halkın durumu zayıf ve güçsüz olsa bile sonraki kuşakların bu mücadeleyi devam ettireceğine olan sonsuz inanç ve güveni anlatılmıştır. Bu şiir, şairin 1994’de yayınlanan “İz” adlı romanının giriş sayfasında, romanda anlatılacak Kumul çiftçiler mücadelesinin tüm sürecinin, içeriğinin özeti tarzında verilmiştir.

Teyipcan Eliyev’in 1973’de yazılan fakat saklanılmış, 1980’de yayınlanan “*Körüvidim Çüşümde Bulbul*” (Görmüştüm Rüyamda Bülbül) başlıklı aşağıdaki şiiri, aydınların sadece yazma haklarından değil, yaşama haklarından da alıkonulduklarını anlatmıştır:

*Körüvidim çüşümde bulbul,
Mundaq tebir berdi beziler,
“Yaxşılıq bar sañimu çoqum,
Tüzülidiken xata enziler”*

*Bezi çağda aram béridu,
Dertmen üçün mundaq teselliy.
Bıraq şu küni bir pişkel kélidu,
Solap qoyuşti solaş üçünla.*

*Bulbul körüp hélimu yaxşı,
Éliniptimen solaqqa-bentke.
Höpüp körgen bolsam çüşümde,
Kétidikenmen udul lehetke.¹⁵*

Görmüştüm rüyamda bülbül
Böyle tabir etti bazıları
“İyilik var sana da kesin
Düzelecekmiş dava hatalı.”

Bazı zaman huzur veriyor
Dertli için böyle teselli
Fakat şu gün olur talihsizlik
Tutukladı, mahkûm etmek amacı

Allahtan sadece bülbül görmüşüm
Tutsak oldum atıldım hapse
Hüthüt görseydim eğer rüyamda
Gidecekmişim doğru mezara.

Nim Şehit, Rozi Kasim gibi şair ve yazarlar bu dönemdeki siyasi zulüm nedeniyle hayatını kaybetmişlerdir. Bu dönemde edebi eserler için yayınlanma fırsatı ve ortamı verilmemiştir. Hatta edebi eserlerin üretimi yasaklanmıştır. Çağdaş Uygur Edebiyatının bu döneminde, tercüme şiirler yayınlanmıştır. Edebi eser yazma yasaklanırken, Çince’den “*Mao Zhu-şi Şéirliri*” (Mao Başkan Şiirleri), *Zhu En-lai’nin Yaşlıq Devridiki Şéirliri* (Zhu En-lai’nin Gençlik Devrindeki Şiirleri), “*Tian An Men Şéirliri*” (Tian An Men Şiirleri) gibi eserler Uygurca’ya çevrilmiştir.

3. 1976 Sonrası

Kültür Devrimi sona erdikten sonra şiirler, Çağdaş Uygur Edebiyatının diğer türleri gibi büyük coşkuyla kaleme alınmıştır. İlk dönemlerde Kültür Devrimi’ndeki siyasi olayların günlük yaşama olan olumsuz etkilerini konu alan eserler yoğun olarak yazılmıştır. Örneğin şair Memteli Zunun’un 1979’da yazdığı “*Quyash Qızı*” (Güneş Kızı) adlı destanında, kanun ve

¹⁴ Evrimiz: “Torunumuzun torunu” anlamındadır.

¹⁵ Muhammet Rehim, *age*, C. 2, s.5.

kuralların çiğnendiği, aydınların hor görüldüğü, demiryolların paslanıp maden ocaklarının mezarlık sükûnetine dönüştüğü, kısacası alt üst olan hak ve haksızlıklar üzerinde ciddi fikir yürütmüştür. Teyipcan Eliyev, solculuğu “*şum balá*”ya (uğursuz çocuk) benzeterek “*şundaq bala törelse yene / boğup qoyğuluq böşükidila*” (öyle çocuk doğarsa yine / boğuvermeli beşiğinde) mısralarıyla halkın nefretini ifade etmiştir.¹⁶

1950’lerde veya Büyük Kültür Devrimi sırasında şiir yazma haklarından men edilen Abdurehim Ötkür, Ehmet Ziyai, İmin Tursun, Teyipcan Eliyev ve Muhemmetcan Raşidin gibi şairler tekrar şiir yazmaya başlamıştır. 1950’lerde şiirleri ile Çağdaş Uygur Edebiyatına dâhil olan şairlerden Genizat Geyurani, Muhammetcan Sadık, Rehim Kasim, Tursun Muhammet Pehridin, Abdusalam Tohti, Abdüşükür Muhammet İmin, Muhammet Şavudun, Abdurusul Ömer, Muhammetcan Raşidin, Abdukerim Mehsut, Boğda Abdulla, Kurban Barat, Osmancan Savut, Tursun Ay Höseyin, İmin Ehmidi, Hacı Ehmet bu dönem şairlerinin omurgasını oluşturmuştur. Bu şairlere kendini yetiştirmiş, derin bilgiye ve yeni düşünceye sahip, üretim ruhu zengin olan genç kanlar eklenmiştir. Bunların içinde, Ebeydulla İbrahim, Arslan, Mamut Zayit, Abdulla Sulayman, Rozi Sayit, Tahir Talip, Kasim Sidik, Yasin Zilal gibi şairler, çağdaş Uygur şiirinde var olan ananeleri devam ettirmişlerdir. Ehmetcan Osman, Batur Rozi, Abdukadir Calalidin, Muhter Mehsut, Adil Tuniyaz, Perhat İlyas, Perhat Tursun, Ablet Abdureşit Baki, Ömer Muhammet İmin, Çimengül Avut gibi şairler ise Uygur şiiriyetinde var olan kalıplardan kurtularak, yeni tarzda, özgün şiirler üretmeye başlamıştır.¹⁷

Şairler, önceki yıllarda oluşan “edebiyatın siyasete hizmet etmesi”, “edebi eserlerde belirgin siyasi hava olması” gibi düşüncelerin işkencesinden kurtularak, gerçek hayatı ve gerçek duyguları bedii şekil ile anlatmaya yönelmiştir. Böylece şiirlerin seviyesinde, anlatım tarzında, şekillerinde, konusunda büyük gelişme yaşanmıştır.

Muhammetcan Sadık’ın 2000 yılında yayınlanan “*gurur*” (Gurur) adlı şiirinde, insanoğlunu gurur ile özdeşleştirerek, gururun insanoğlunun en temel belirtisi olduğunu, insanoğluna yaşam gücü ve cesurluğu gururun vereceğini, serbest şiir şekliyle şöyle dile getirmiştir:

<i>Bolmisa ademde</i>	Olmazsa insanda
<i>gurur dégen,</i>	Gurur denen şey
<i>Taşlayttimu merdane ayağ</i>	Basar mıydı erkekçesine adım
<i>İşlep yeydiğan quyaşliq alemge</i>	Çalışıp yiyecek güneşli âleme
<i>İşlimey yeydiğan béhiştin.</i>	Çalışmadan yiyecek cennetten.
<i>Minnetlik tamaq</i>	Minnetli yemek
<i>Ademge numus,</i>	İnsana utanç,
<i>Özeñ tikken köçettiki</i>	Kendin diktiğin fidandaki
<i>Sarqim almimu</i>	Atık elma bile
<i>Yürikiñge qent</i>	Yüreğine huzur
<i>Başqilar bergen şerin yemiştin.</i>	Başkasının verdiği şirin yemiştin.

¹⁶ Azad Sultan, *age*, s.46.

¹⁷ Komisyon, *Uygur Edebiyatı Tarixi*, C. 4/1, s.40-42.

Şair gururu, insanoğlunun kendisine ve başkasına değer verme ruhu diye adlandırıyor:

<i>Alemge naxşa bolattiñ,</i>	Âleme şarkı olacaktın,
<i>Dastan bolattiñ,</i>	Destan olacaktın,
<i>Çeylimeyla yaşıyalisañ</i>	Çiğnemededen yaşayabilsen
<i>Can –cigerim</i>	Can ciğerim
<i>Öz – özüñni</i>	Kendi kendini
<i>Özüñniñ putlirida.</i>	Kendi ayaklarınla.
<i>Sen özüñni qedirlimiseñ</i>	Sen kendine değer vermezsen
<i>Qedirlemdü başqılar?!</i>	Değer verir mi başkası?
<i>Ay bol, yoruydu kéçe</i>	Ay ol, aydınlanır gece
<i>Kün bol, yoruydu kündüz.</i>	Güneş ol, aydınlanır gündüz.

Şair, aşağıdaki mısralarda ise gururun, yaşam için mücadele vermedeki güç olduğunu, kendi haklarıyla özgürce yaşayabilmek için başkasına değil, kendi gururundan oluşan gücüne dayanması gerektiğini anlatıyor:

<i>Özgige emes,</i>	Başkasına değil
<i>Özüñniñ eqli,</i>	Sadece kendi aklına,
<i>Qol putliriñğa tayansañla</i>	El ayaklarına dayanırsan
<i>Senmu can – cigerim yaşıyalaysen</i>	Sen de can ciğerim yaşayabilirsin
<i>Ayvan- saraylarda.</i>	Köşk saraylarda.
<i>Kélidu Sulayman hezinisi saña</i>	Gelecek Süleyman hazinesi ¹⁸ sana
<i>Öz teriñdin,</i>	Kendi emeğinden,
<i>Xizirniñ şepqiti,</i>	Hizirin şefkati,
<i>Ve yaki özgiñiñ rehmidin emes.</i>	Ya da başkasının acımasından değil.
<i>Bolidu qoluñda öz erkiñ,</i>	Olacak elinde kendi özgürlüğün,
<i>Öz hoququñ.</i>	Kendi hakların.
<i>Senmu bir ademdek</i>	Sen de bir insan gibi
<i>Öz burnuñ bilen</i>	Kendi burnunla
<i>Alsañ nepes.</i>	Alırsan nefes.

Şair aşağıdaki mısralarda gururu olmayan kişiyi iliği olmayan kemiğe benzeterek, insanoğlunun kendi mevcudiyetini koruyabildiği sürece kendi değerini kaybetmeyeceğini anlatmıştır:

<i>gurursiz adem,</i>	Gurursuz kişi
<i>İliksiz söñek,</i>	İliksiz kemik,

¹⁸ Aslında deyim “Sulayman Qalpiqi”dir. (Süleyman şapkası) Rivayetlerde bu şapkayı başına taktığında, kişi görünmez olur. Bkz. Komisyon, **Uygur Tiliniñ İzahlıq Luğiti** (Uygur Dilinin Açıklamalı Sözlüğü), Milletler Neşriyatı, 1992 Pekin, C.3, s. 589. Burada “sayısız varlık”, “maddi zenginlik” anlamında kullanılmıştır.

<i>İsmi bar, cismi yoq,</i>	İsmi var, vücudu yok,
<i>Toxtam su</i>	Durgun su
<i>Sésip tügeydiğan az kündila.</i>	Pislenip bitecek az gün içinde.
<i>Senmu yaxşı atilisen</i>	Sen de iyi diye bahsedileceksin
<i>Can-cigerim,</i>	Can ciğerim
<i>El içide hörmetlinip</i>	Halk içinde sayılarak
<i>Öz yürikiñ,</i>	Sadece kendi yüreğin,
<i>Öz ağziñ bilen</i>	Kendi dilinle
<i>Küyligen küydila.¹⁹</i>	Söylediğin melodilerde.

Bu şiir, çağdaş Uygur şiirlerinin son zamanlardaki gelişimine bir örnektir. Sadece şairin hayat ve insan konusundaki arayışlarının mahsulü olmayıp, Uygur şiirinde ortaya çıkmaya başlayan felsefi düşünceler, hayat tecrübelerinden elde edilen bulguların ifadesidir. Uygur aydınlarının yüzeysel düşüncelerden daha derin düşüncelere yöneldiğinin ve eskiden devam edegelen arayışların bu devirde de devam ettiğinin bir kanıtıdır.

Halkı uyandırma, özellikle maneviyattaki olumsuzluklardan arınmaya, kendi kültürünü ve benliğini korumaya çağırma, bu yüzyılın sonuna doğru işlenen konulardan biridir. Bu konuları başarılı şekilde eserlerinde dile getiren şairlerin başında Rozi Sayit gelir. Şairin “*Ah, Méniñ Millitim*” (Ah, Benim Milletim), “*İstil Toğrisida*” (Tarz Doğrultusunda), “*Aqivet*” (Akibet), “*Kona Merez Yéni Ape*” (Eski Çıban Yeni Afet), “*Balilar Pulğa Zar, Çirikler Betxec*” (Çocuklar Paraya Hasret, Çürükler İsrafçı) gibi şiirlerinde Uygur toplumunun manevi illetleri eleştirilerek, bunlardan kurtulma gerektiği mesajı verilmiştir.²⁰ Şair “*Ah, Méniñ Millitim*” başlıklı şiirinde:

*Bu millette “saqallıqlar” namazxanlıqqa yüzlendi,
 “Saqsızlar” lağaylaşqa, memedanlıqqa yüzlendi,
 Oyunpezler soqup taş birlе taşni köñlini açsa,
 “KaraOK”da tansikeşniñ vaqti bizmanlıqqa yüzlendi.
 Cahan nede, öz nede? Buni oylaydiğanlar az,
 Ecep iş, peyli-xuyda bexiramanlıqqa yüzlendi.
 Pason, moda kiyim, çaç nusxisi söhbettiki mavzu,
 Yasanmaniñ gémi, hali-perişanlıqqa yüzlendi.
 “Yéri keñ, baylıqı mol, xelqi emgekçan” atalğan yurt,
 Hurunluqta küni, isit, xeyr- éhsanğa yüzlendi.
 Bu millet ilim-érpan, keşip- icadta töhpikar millet,
 Nimişqa emdi “eqli kalte insan”ğa yüzlendi?
 Bu milletniñ gémidе tursa devran, yölise he dep,
 Nimişqa yöligençe salpu-sersanlıqqa yüzlendi?
 Bu milletniñ qénini buzdi yurtvazlıq, xutunbazlıq,*

¹⁹ Muhammetcan Sadık, **Muhabbet ve Tebessüm** (Sevgi ve Tebessüm), Şinciañ Halk Neşriyatı, Urumçi 2010, s. 123

²⁰ Komisyon, **Uygur Edebiyatı Tarixi**, C.4/1, s. 404

*Aña yandaştı meyxorluq bu "baz"lıqlar qilip azliq,
 "Qeyerlikken" bilen ölçep, "yaman"ni "yaxşı"ni tova,
 İmani, canini tikti cananlar atsa qaş nazliq.
 İcip mey zorlinip, zorlap, eqilni mey bilen xorlap,
 Közini mestliki torlap, qilişti gemze-gemmazliq.
 Bularmu yetmigendek, kör, çiqardi başqıçe adet,
 Guruh ayırıp, cidel izdep, gumanda yitti hemrazliq.
 U çişlep, bu tépip, u kolap, bu çoxçilap....heyhat
 Adavet, gum-muramda dil yérini eyliði sazliq.
 Ögenmek yoq, tirişmak yoq, ilim tehsilge qilmas zoq,
 Yene bir munçe kúp qaldi ésil xuy, xuyda reñvazliq.
 Aram tapsa soquşturdi, talaşturdi xoraz, itni,
 Cahanda barmu bir millet süpette uşbu endazlıq.²¹*

Bu millette "sakallılar" namaz kılmaya yüz tuttu,
 "Sakalsızlar" boş dolaşmaya, böbürlenmeye yüz tuttu,
 Oyun düşkünleri taş ile taşı vuruşturup gönlünü hoş etti ise,
 "KaraOK"da²² dansçıların vakti her şeyi ertelemeye yüz tuttu.
 Cihan nerde, öz nerde? Bunu düşünenler pek az,
 Acayip iştir, huy mizaçta boş vermişliğe yüz tuttu.
 Stil, moda giysi, saç modeli sohbetlerin konusu,
 Süslenmenin derdi, hali, perişanlığa yüz tuttu.
 "Yeri geniş, zenginliği çok, halkı çalışkan" bilinen yurt,
 Tembellikte günü, yazık, hayır ihsana yüz tuttu.
 Bu millet ilim irfan, keşif icatta katkısı olan millet,
 Neden şimdi "aklı kıt insan"a yüz tuttu?
 Bu milletin gamıyla devran, hep onu desteklese,
 Neden desteklendikçe avareliğe yüz tuttu?
 Bu milletin kanını bozdu bölgecilik, kadın düşkünlüğü,
 Bir de eklendi içki düşkünlüğü, bu illetler sanki eksik,
 "Nereliymiş" diye ölçer oldu, "kötü"yü "iyi"yi tövbe,
 İmanını, canını vermeyi vaat etti, cananlar yaparsa cilve.
 İcip şarap zorlanarak, zorlayarak, aklını şarap ile horlayarak,
 Gözünü sarhoşluğu kapatarak, yaptılar pek çok rezillik.
 Sanki bunlar yetmemiş gibi, çıkardı yeni adet, bak
 Çete kurarak, kavga arayarak, kuşkuyla yitirildi güven.
 O çekiştirerek, bu dışlayarak, o karıştıranak, bu kazarak....heyhat
 Adavet, kın, nefret, gönülleri eyledi bataklık.

²¹ Rozi Sayit, **Pah Déhqan Heykili** (Ooo, Çiftçi Heykeli), Şinciañ Yaşlar Ösmürler Neşriyatı, Urumçi 1999, s. 9.

²² *KaraOK*, bir çeşit eğlencedir. Televizyon veya monitör ekranında geçen sözcükleri takip ederek, müzik eşliğinde şarkı söylemektir. Burada, bu tür eğlence mekânını ifade eder.

Öğrenmek yok, çabalamak yok, ilim tahsile heves yok,
Gene bir sürü edindi huy, huyda var aldatmacılık.
Huzur bulsa dövüştürdü, dalaştırdı horozu, iti,
Cihanda var mı bir millet, sıfatta böyle endazlık.²³

mısralarıyla toplumda belirli derecede mevcut olan ve milletin gelişmesine engel olan birleşmemek, ilçe şehir toplumsuluğu, tembellik, cahillik, alkole düşkünlük, sadece kendi zevki için yaşama, öğrenmeyi, bilgi edinmeyi sevmeme gibi illetler gözler önüne serilerek, yüreğinde hissettiği üzüntü ve acı ifade edilmiş, halkın mevcut durumdan kurtulmak için, bu illetlerden kurtulması gerektiği mesajı verilmiştir.

1976'dan sonra yayınlanan şiirler içinde örnek olarak şunları gösterebiliriz: Sultan Mahmut Kaşgarlı'nın "*Küreş Naxşiliri*" (Mücadele Şarkıları), "*Tolun Ay*" (Dolun Ay); Rehim Kasim'in "*Hayatqa Medhiye*" (Hayata Övgü), "*Yer-Uluğ Ana*" (Toprak- Ulu Ana); Abdurusul Ömer'in "*Ümid Çeçekliri*" (Umut Çiçekleri), "*Köñül Söyğüsü*" (Gönül Sevgisi); Muhammetcan Raşidin'in "*Kakkuk Güli*" (Guguk Gülü), "*Cahan Digen Yaralğan Şundaq*" (Cihan Dediğin Böyle Yaratılmış); Muhammet Şavudun'un "*Bu Yollar Uzun Yollar*"; Tursun'ay Hösiyin'in "*Cineste*" (Vişne), "*Bulbul Navası*" (Bülbül Nevası), "*Gülnihal*", "*Çiğir Yol*" (Dar Patika), "*Sehra Nezmiliri*" (Köy Nazımları); Arslan'ın "*Yaşlıq Yultuzliri*" (Gençlik Yıldızları), "*Ölmes Tuyğular*" (Ölmez Duygular); Abdukerim Mehsut'un "*Tolun Ay*" (Dolun Ay), "*Zemin Söyğüsü*" (Zemin Sevgisi); Genizat Geyurani'nin "*Tarım Boyıda*" (Tarım Kıyısında), "*Hayat Qoşiqi*" (Hayat Koşuğu), "*Boldi Qill..*" (Yeter Artık); Osmancan Savut'un "*Almidek Yürekte Alemçe Söyğü*" (Elma Kadar Kalpte Alem Gibi Sevgi), "*Tañ Lirikisi*" (Şafak Lirisi), "*Tün Tivişliri*" (Tün Sesleri), "*Tañlar Bilen Sözlüş*" (Şafaklar ile Konuşma); İmin Ehmidi'nin "*Bext Naxşisi*" (Baht Şarkısı), "*Gülgün Dalalar*" (Güzel Bozkırlar); Rozi Sayit'in "*Qaştesiniñ Rivayiti*" (Yeşim Taşının Rivayeti), "*Bu Qiz Kimni Tallisun*" (Bu Kız Kimi Seçsin), "Merhaba", "*Köñüldiki Gepler*" (Gönüldeki Sözler), "*Muhebbetin Pütken Naxşilar*" (Sevgiden Oluşan Şarkılar), "*Dehqan Külkisi*" (Çiftçi Gülcüğü); Teyipcan Eliyev'in "*Tügimes Naxşa*" (Bitmeyen Şarkı); Abdurehim Ötkür'ün "*Ömür Menzilliri*" (Ömür Menzilleri); Dilber Keyyum'un "*Tamçe*" (Damla); Hacı Ehmet Költigin'in "*Öçmes Yultuzlar*" (Sönmez Yıldızlar), "*Altun Açuç*" (Altın Anahtar), "*Şepeq Culası*" (Şafak Cilası), "Rubailer" vs.

1980'lerin ortalarından itibaren Uygur şiirinde görülmeye başlayan, "Guñga Şiir"²⁴ (Net Olmayan Şiir) veya "Yéñiçe Şiirlar"²⁵ (Yeni Şiirler) tabiriyle anılan özgün şiirler, genç şair kadrosuyla oluşmaya başlamıştır. Uygur edebiyatına sembolizm, sürrealizm gibi edebiyat akımlarını getiren ve Batı'da otuzlu yılların modası olan bu akım, Çin'e ve oradan da Doğu Türkistan'a, 1980'den sonra ulaşmıştır. Bu yeni akım, çağdaş Uygur şiirinde ilk görülmeye başladığı zaman, gelenekçi şairler, bu akıma anlaşılmaz diye karşı çıkarken, bu akımı destek-

²³ Endazlıq < endaz-lıq. *Endaz*, doğru şekli *endize*. Farsça isim. 1.Giysi veya başka şeyleri doğru biçimde kesmek için kullanılan, kâğıttan yapılmış ölçü. 2. Mecaz anlamda numune. –lıq, isimden sıfat yapan ektir. Burada biçim, ölçü anlamında kullanılmıştır. Bkz. **Uygur Tiliniñ İzahlıq Luğiti**, 1990, C. 1, s.310.

²⁴ Azad Sultan, **age**, s.53.

²⁵ Komisyon, **Uygur Edebiyatı Tarixi**, C. 4/1, s.408.

leyenler geleneksel şiir tarzını Arap-Fars şiirinin kalıntısı diye inkâr etme eğilimi göstermişlerdir.²⁶

Bu tür şiirlerin özelliği, şiirin konusunun, başından sonuna kadar sembol ile ifade edilmesidir. Ayrıca şairin duyguları ve düşünce fikirlerinin, esas anlatılmak istenen konu olmasıdır. Bu tür şiirler vezinsiz, mısra sayıları net olmayan şekilde yazılmıştır. Fakat cümleler arasında hissedilen boşluk, okuyucuyu düşünmeye sevk etmektedir. Ehmetcan Osman, bu tür özgün şiirler yazan şairlerin başında gelir. Şairin “*Séni Soraymen*” (Seni Soruyorum), “*Veten Lirikisi*” (Vatan Lirisi), “*Encür*” (İncir), “Şebnem”, “*Baliliqtiki Vetinim*” (Çocukluk-taki Vatanım) gibi şiirleri, Uygur edebiyatında vazgeçilmez konu olan vatan sevgisi konusu, farklı üslup ve özgün mısralarla işlenmiş şiirlerdir. Şair “*Baliliqtiki Vetinim*” adlı şiirinde

<i>Puridim séni</i>	Kokladım seni
<i>Emginimde anam sütini</i>	Emdiğimde annem sütünü
<i>Uçrattım séni</i>	Karşılaştım senle
<i>Çöçekliride momamniñ,</i>	Hikâyelerinde ninemin,
<i>Terdim</i>	Buldum
<i>Barmaqliriñ izlirini</i>	Parmaklarının izlerini
<i>Hasisidin bovamniñ.</i>	Bastonundan dedemin.
<i>Köz yéşimğa yuşurgan idim</i>	Gözyaşlarımda saklamış idim
<i>Siñip kettiñ yastuqumğa.</i> ²⁷	Sindin gittin yastığıma.

mısralarıyla, vatan sevgisini kendine özgü duygularla ifade etmiştir.

Sembolik niteliği ile “Yeni Şiir” olarak adlandırılan bu özgün şiirler, zamanla çağdaş Uygur şiirinde özellikle gençler arasında benimsenmiş, göz ardı edilemeyecek kadar çok sayıda şair yetişmiş, şiir kitapları yayınlanmıştır. Yayınlanan şiir kitaplarından örnek olarak şunları göstermek mümkün: Abdukadir Calalidin’in “*Şarab Tumurt*” (Şarap Damarı), Adil Tuniyaz’ın “*Söyüp Qalsam Séni Navada*” (Seni Sevecek Olursam Eğer), “*Boytaq Şairniñ Mexpiyiti*” (Bekar Şairin Sırları), “*Déñizdiki Koça*” (Denizdeki Sokak), Perhat Tursun’un “*Muhebbet Lirikiliridin 100 Parçe*” (Aşk Lirikilerinden 100 Parça), Çimengül Avut’un “*Tetür Çéqin*” (Ters Şimşek), Muhter Mehsut’un “*Tenha Qéyiq*” (Yalnız Kayık), Perhat İlyas’ın “*Çoğ Soriğan Balá*” (Köz İsteyen Çocuk), Polat Hevizulla’nın “*Bir Qiz Qelbigé Téz Sizmä*” (Bir Kız Kalbine Hızlı Çizim), Ablet Abdureşit Berki’nin “*Qiz Pesli*” (Kız Sezonu), Zahir Abdurahman’ın “*Rohimğa Seper*” (Ruhuma Sefer), Ömer Memtimin’in “*Qebriidiki Pelvan*” (Kabirdeki Pehlivan)²⁸ vs.

Bu devirde yazılan şiirlerde de romanlarda olduğu gibi özgürlük mücadelesi konu edilmiştir. Pek çok aşk şiiri yazılmıştır, bu aşk şiirindeki sevgili hürriyettir. Tan, bahar, kurtuluş; tün, kış, esareti temsil etmektedir.

²⁶ Alimcan İneyet, Çağdaş Uygur Şiir, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi** II, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1998, s.197.

²⁷ Ehmetcan Osman, **Uygur Qizi Lirikisi** (Uygur Kızı Lirisi), Şinciañ Yaşlar Ösmürler Neşriyatı, Urumçi 1992, s.83.

²⁸ Komisyon, **Uygur Edebiyatı Tarixi**, C. 4/1, s.73.

1990'lı yıllardan başlayarak, şiirler kendisinin esas tür olma özelliğini romanlara bırakmıştır. Böylece 1930'lardan beri şiir merkezli devam eden ve gelişen Çağdaş Uygur Edebiyatı, artık roman ve öykü merkezli edebiyat olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Çağdaş Uygur Şiiri, XIX. yüzyılın başında oluşmuş, 1930 ve 1940'lı yıllarda gelişme göstermiştir. Bu gelişme, Üç Vilayet bölgesi yönetimi döneminde hızlanmıştır. 1949'da yönetim değişince çeşitli siyasi hareketler, çağdaş Uygur şiirini baltalamıştır. 1951'deki yer ıslahatı ve toplulaştırma etkinliğiyle, yerliler içindeki tüm zenginlerin mal varlığı elinden alınmış, zenginler öldürülmüş, onların mal varlığının bir kısmı fakirlere dağıtılmak yoluyla, fakirlerin desteği kendi isteğiyle veya zorla kazanılmış, Doğu Türkistan halkı 450 komününe ayrılmıştır. 1956'daki "Tüm çiçekler eşit açılmalı, tüm akımlar yarışircasına ötüşmeli" etkinliği ile, Çinli asker ve komünist parti üyeleri denetiminde, insanlar önce konuşturulmuş, sonra halkın sesi olan aydınlar mevcut yönetim sistemine karşı olan memnuniyetsizliklerini ve arzularını dile getirdikleri için "yerli milliyetçi" suçundan cezalandırılmıştır. Bu dönemde az sayıda gerçek anlamda Uygur şiiri yazılmakla beraber, mecburiyetten yönetimi, halk kuruluş ordusunu, Çin'i övmeye dayalı samimiyetten uzak şiirler yazılmıştır.

1966-1976 Kültür Devrimi sırasında Uygur şiiri, siyasi propaganda metni haline gelmiştir. Milli şiir üretimi yerine Çince siyasi konulu şiirlerin çevirisi tercih edilmiştir. Nasıl yazmanın önemsiz, neyi yazmanın önemli olduğu bu siyasi atmosferde, yayın fırsatından yoksun pek az şiir yazılmış ve ancak 1976 sonrası yayınlanabilmiştir.

1949-1976 tarihleri arasında şairler şiirlerinde devrin isteklerini yerine getirse bile affedilmemiş, büyük darbe almış, sürgünlere gönderilmiş, yaşamlarını kaybetmiştir. Çağdaş Uygur şiirinde gelişme söz konusu değildir.

1976 sonrası ekonomik açıdan kalkınma ihtiyacı hisseden Çin yönetiminin yurt dışına açılma politikası, Uygurlara yönelik yumuşama siyasetini de beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla bu dönemde Çağdaş Uygur Şiirinde büyük gelişme yaşanmış, "Guñga Şiir" olarak adlandırılan özgün şiirler ortaya çıkmış ve göz ardı edilemeyecek kadar şair yetişmiş ve bu tür şiirler yazılmıştır.

Çağdaş Uygur Şiirinin XX. yüzyıldaki seyrine bakılırsa, Uygur şiirinin gelişmesinde, yönetim ve onun izlediği politika, son derece önemlidir. Fakat XXI. yüzyıldaki politika, çağdaş Uygur şiirinin geleceğini karanlıklara mahkûm edecek gibi görünüyor. Çünkü 2002 yılında yüksek öğretim kurumlarında, Uygur öğrencilere yapılacak derslerde fen bilimlerinin hepsinin, Uygur dili ve edebiyatı derslerinin %75'inin Çince olmasına ilişkin kanun yürürlüğe girmiştir.²⁹ Böylece geleceği olmayan lise ve ortaokulun milli eğitimi, ilköğretim okullarındaki Uygurca eğitimi de etkileyecektir. Gerçekten bu kararın peşinden başarılı ortaokul mezunlarının, lise eğitimini Çin'de yatılı okulda Çince alması uygulamaya konulmuştur.

²⁹ Abdureof Polat Teklimakani, **Muhakimetul Lugheteyndin Meariful Lugheteyngiçe** (Muhakimetul Lugheteyin'den Meariful Lugheteyin'e Kadar), Teklimakan Uygur Neşriyatı, İstanbul 2010, s.23.

2010 yılında, on yıldır uygulamada olan sözde “çift dilli eğitim”in ana okullarda uygulanması için, devlet büyük yatırımlar yapmıştır.³⁰ 2020 yılına kadar sözde “çift dilli eğitim”in kırsal kesimlere kadar yaygınlaştırılması hedeflenmiştir.³¹

Milli eğitimi olmayan, ana dili eğitim sisteminden dolayısıyla basın yayından uzaklaştırılan bir toplumun şiirinin gelişmesi bir yana, mevcudiyetini koruması bile oldukça zordur.

KAYNAKÇA

- BEKİN M. Rıza, **Doğu Türkistan Vakfı Başkanı M. Rıza Bekin’in Anıları**, Kastaş Yay. İstanbul 2005.
- CHEN Wu-guo, LIU Xiang-hui, **Xinjiang Wang Shi** (Şinciañ’da Geçen Olaylar), Dang Dai Zhong Guo Neşriyatı, Pekin 2006.
- İNAYET Alimcan, Nimşehit ve Edebi Faaliyetleri Üzerine, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, C. XI, S. 1 (Yaz 2011), s. 85-98.
- , Çağdaş Uygur Şiir, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi** II, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1998, s.191-206.
- KOMİSYON, **Uygur Edebiyatı Tarihi** (Uygur Edebiyatı Tarihi), C. 3, 4/1, Milletler Neşriyatı, Pekin 2006.
- KOMİSYON, **Şiiriyet Gülzarı**, Mir Neşriyatı, Almata 2007.
- KOMİSYON, **Uygur Tiliniñ İzahlıq Luğiti** (Uygur Dilinin Açıklamalı Sözlüğü), C.3, Milletler Neşriyatı, Pekin 1992.
- KURBAN İklil, **Doğu Türkistan İçin Savaş**, TTK Yay. VII. Dizi, S. 159, Ankara 1995
- OSMAN Ehmetcan, **Uygur Qizi Lirikisi** (Uygur Kızı Liriği), Şinciañ Yaşlar Ösmürler Neşriyatı, Urumçi 1992.
- REHİM Muhammet, **Teyipcan Eliyev Şiirliri** (Teyipcan Eliyev Şiirleri), C.1, 2, Milletler Neşriyatı, Pekin 1998.
- SADIK Muhammetcan, **Muhebbet ve Tebessüm** (Sevgi ve Tebessüm), Şinciañ Halk Neşriyatı, Urumçi 2010.
- SAYIT Rozi, **Pah Déhqañ Heykili** (Ooo, Çiftçi Heykeli), Şinciañ Yaşlar Ösmürler Neşriyatı, Urumçi 1999.
- SULTAN Azad ve ABDUREHİM Kerimcan, **Uygur Bugünkü Zaman Edebiyat Tarihi** (Uygur Bugünkü Zaman Edebiyat Tarihi), Şinciañ Üniversitesi Neşriyatı, Urumçi 2002.
- SULTAN Azad, Teyipcan Eliyev İcadıyiti Heqqide Tetqiqat (Teyipcan Eliyev Yaratıcılığı Hakkında Araştırma), **Şinciañ İctimai Penler Tetqiqati**, S. 3, 1995, s. 66-75.

³⁰ Çevrimiçi: http://www.gov.cn/jrzg/2010-07/29/content_1667143.htm, (01-10-2010)
http://www.tianshannet.com/news/content/2010-09/10/content_5228398 (01- 10-2010)

³¹ http://cn.chinagate.cn/education/2010-09/26/content_21008210_2.htm (19-11-2010)

-----, **Bugünkü Zaman Uygur Edebiyatı Toğrisida** (Bugünkü Zaman Uygur Edebiyatı Hakkında), Şinciañ Halk Neşriyatı, Urumçi 1997.

TEKLİMAKANİ Abdureof Polat, **Muhakimetul Lugheteyndin Meariful Lugheteyngiçe** (Muhakimetul Lugheteyin'den Meariful Lugheteyin'e Kadar), Teklimakan Uygur Neşriyatı, İstanbul 2010.

TEYLUR K. **Wild West China The Taming of Xinjiang**, Uygurca Neşri: **Tincimas Uygur Diyari** (Durulmaz Uygur Diyari), Uygurcaya çev. Abdurehman, C. 2, Dünya Uygur Kurultayı Neşriyatı, Miyonhen, 2006.

Elektronik Kaynaklar:

Çevrimiçi:

http://www.gov.cn/jrzg/2010-07/29/content_1667143.htm , (01.10.2010)

http://www.tianshannet.com/news/content/2010-09/10/content_5228398 (1.10.2010)

http://cn.chinagate.cn/education/2010-09/26/content_21008210_2.htm (19.11.2010)